הכנסת אורחים של אברהם

בראשית רבה מח ט - אוהל מפולש

אמר ר׳ אבהו: אהל פלן[1] של אבינו אברהם מפולש היה.[2] רבי יודן אמר: כדרומילוס הזה[3]. אמר: אם אני רואה אותן שהפליגו את דרכם להתקרב דרך כאן, אני יודע שהן באים אצלי. כיון שראה אותן שהפליגו, מיד ״וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה״.[4]

גמרא כתובות ח ע"ב - בריתו של אברהם אבינו

אמר לו: קום אימא מלתא כנגד מנחמי אבלים. פתח ואמר: אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו, שנאמר: ״כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ... ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט״ (בראשית יח יט).[5] אחינו, בעל הגמול ישלם לכם גמולכם, ברוך אתה משלם הגמול.[6]

מדרש ילמדנו מאן בראשית אות קג - אשל אברהם

״ויטע אשל״ - א״ר נחמיה: אשל – שאל. כשהיה אדם נכנס אצלו, היה אומר: שאל כל מה שאתה מבקש ואני נותן לך. ועשה פונדק בפרשת דרכים, ונותן לעוברים ושבים: אכילה, שתיה, לויה.[7]

שמות רבה א טו - מעשה אבות סימן לבנות - ותיראן המילדות

---

[1] ובנוסחאות אחרות: פילון או פילונו. והוא שער ביוונית. ראו ויקרא רבה ל ב: ״תודיעני אורח חיים שובע שמחות - אמר דוד לפני הקב״ה: תודיעני באיזה פילון מפולש לחיי העולם הבא״. בשניהם הביטוי הוא ״פילון מפולש״ כפי שנראה בהערה הבאה.

[2] ראו מסכת שבת פרק טז משנה א: ״כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה (בשבת) ... ולהיכן מצילין אותן? למבוי שאינו מפולש בן בתירא אומר אף למפולש״. מבוי שאינו מפולש סגור משלושה כיוונים ופתוח רק לצד אחד ונחשב כרשות היחיד. מבוי מפולש פתוח לשתי רוחות השמים ונחשב לרשות הרבים (אלא אם עשו בו עירוב). אוהלו, או פילונו של אברהם היה פתוח לשני כיוונים, כמעין הכרזה שאין כאן רשות היחיד אלא רשות הרבים וכל אחד מוזמן להיכנס. ראו גם גמרא ברכות נח ע״ב על ביתו הפלאי של רב חנא בר חנילאי ש״היו פתוחות לו ארבע דלתות לארבע רוחות העולם ... בית שהיו בו שישים אופות ביום ושישים אופות בלילה והיו אופות לכל מי שצריך ... וכל מי שהיה נכנס רעב היה יוצא שבע. והיו זורקים אצלו חיטים ושעורים בשנות בצורת מבחוץ, כדי שכל מי שמתבייש לקחת ביום יבוא וייקח בלילה״. ראו סיפור פלאי זה שם.

[3] דרומילוס הוא ככר רחבה וגדולה עפ״י א.א. הלוי וליברמן, אבל מילון Jastrow מסביר שזה מעבר פתוח לשני צדדים והוא שיבוש של המילה היונית דיופילום – דו פילון. אז אולי היה אוהלו של אברהם פתוח מכל ארבעה צדדיו? ראו בהערת השוליים הבאה.

[4] מנהג זה של הכנסת אורחים הביא איתו אברהם מארץ מולדתו. ראו אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד תלג: ״אמר מר יעקב בר אליעזר: שטתי בכל העולם כולה ולא מצאתי גמילות חסדים ובעלי הכנסת אורחים כאנשי עבר הנהר, שכל אוהל מפולש כפלן של אברהם, וכל בית פתוח כביתו של איוב, למזרח ולמערב לדרום ולצפון, הבא למזרח יכנס למזרח הבא למערב יכנס למערב, הבא לדרום יכנס לדרום והבא לצפון יכנס לצפון״. (ראו הקשר בין אברהם לאיוב בדף מה לאיוב בפרשת השבוע). לא הכל היה שלילי בארץ מוצאו של אברהם (לשם חזרו בני בניו והקימו עולה של תורה בבבל) ומנהגים טובים שהיו שם הביא עמו. הם ״אנשי המזרח״ שנזכרים לטובה במקומות רבים (בראשית רבה ע יב, עד ב ועוד). לא בכל שולח אברהם את עבדו לקחת אישה דווקא משם. ואכן, רבקה גם היא מכנסת אורחים כפי שנראה בפרשה הבאה. אז מה התוספת של ארץ ישראל? ״וירץ לקראתם״ - שאברהם לא יושב וממתין עד שיבואו האורחים ולא מסתפק בפתיחת הדלתות, אלא רץ לקראתם ומזמינם להיכנס. הבית – הפונדק פתוח לרווחה, אבל צריך גם להזמין פנימה. וגם זה במידה, רק כאשר הוא רואה שהם סוטים מדרכם ופונים לעבר ביתו (״הפליגו את דרכם״). המארח אינו צריך לטרוח, או שמא להטריח יתר על המידה. להכנסת אורחים יש גם גבולות, כפי שנראה.

[5] הכנסת אורחים נחשבת לצדקה (האם כך הוא גם בהלכה?). ראו מדרש תהלים (בובר) מזמור קי שאברהם מעורר את מצות הצדקה: ״זהו שאמר הכתוב: מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו (ישעיה מא ב) - אמר ר׳ ראובן: ישנים היו אומות העולם מלבוא תחת כנפי השכינה. ומי העירן לבא לחסות תחת כנפיו? אברהם, שנאמר: מי העיר ממזרח. ואל תאמר לאומות העולם בלבד העיר אברהם, אלא אף הצדקה הייתה ישנה והעירה. כיצד? אברהם פתח לו פונדק והיה מקבל את העוברים ושבים, שנאמר: ויטע אשל בבאר שבע ... הוי צדק יקראהו לרגלו״. אך שימו לב שהגמרא שהבאנו (ממסכת כתובות) מדברת בניחום אבלים! מה הקשר להכנסת אורחים? איפה יש כאן ניחום לאבלים? שהם מקבלים את פני המנחמים? ראו בראשית רבה מט ד שגם הוא דורש את הפסוק ״ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט״, כמו הגמרא בכתובות, ושם הוא אומר: ״ר׳ אחא בשם ר׳ אלכסנדרי: זה האבריא״. אחד הפירושים ל״אבריא״ הוא סעודת ההבראה שעושים לאבלים. ראו גם דברינו ברכת אבלים בדפים המיוחדים.

[6] הביטוי ״בריתו של אברהם אבינו״ כוונתו בד״כ לברית מילה. וכאן שימוש נדיר בביטוי, שבריתו של אברהם אבינו הוא מעשה החסד שלו והכנסת אורחים הנחשבת, כאמור, לצדקה. ראו רש״י בגמרא שם: ״בבריתו של אברהם - שגמל חסדים דכתיב (בראשית כא לג) ויטע אשל, ראשי תיבות אכילה שתיה לויה״. ועל ראשי התיבות של אש״ל בדרשה הבאה.

[7] לנושא אשל אברהם הקדשנו דף מיוחד בו הראינו שאשל בהקשר של הכנסת אורחים, נדרש במספר פנים: משורש שא״ל, כמדרש הנ״ל, במובן ״של א-ל״ ועוד. גם הראינו שמצד נוטריקון (ראשי תיבות) אש״ל, ברוב המקורות הוא: אכילה, שתיה, לויה (ליווי, המלאכים אצל אברהם) והפענוח של אכילה, שתיה, לינה הוא מודרני (הוצאות אש״ל, המלאכים אצל לוט).

״ותיראן המילדות״ - קשטו עצמן למעשה זקנן, זה אברהם, כמו שהקב״ה מעיד עליו: ״כי עתה ידעתי כי ירא א-להים אתה״ (בראשית כב יב). אמרו: אברהם אבינו עליו השלום פתח לו פונדק והיה זן את העוברים ואת השבים, בני אדם ערלים; ואנו, לא דיינו שאין לנו להאכילן אלא להרוג אותם? אנו נחייה אותם![8]

דברים רבה יא ג - בין אברהם למשה, בין ערלים למהולים

אברהם אומר למשה: אני גדול ממך שהייתי זן לעוברים ולשבים. אמר לו משה: אני נתעליתי יותר ממך. אתה היית זן בני אדם ערלים ואני הייתי זן בני אדם מהולים. ולא עוד, אלא אתה היית זן בישוב ואני הייתי זן במדבר.[9]

בראשית רבה מח ט - בני אדם מהוגנים

אמר (אברהם): עד שלא מלתי, היו העוברים והשבים באים אצלי. א״ל הקב״ה: עד שלא מלתה היו בני אדם ערלים באים, עכשיו אני ובני פמליא שלי נגלים עליך.[10] ....

אמר רבי לוי: אחד נדמה לו בדמות סַרְקִי,[11] ואחד נדמה לו בדמות נָוְטִי,[12] ואחד בדמות ערבי. אמר: אם רואה אני ששכינה ממתנת עליהם אני יודע שהן בני אדם הגונים. ואם אני רואה אותן חולקים כבוד אלו לאלו, אני יודע שהן הוֹגְנוֹסִים[13]. וכיון שראה אותן חולקין כבוד אלו לאלו, ידע שהן הוגנוסים.[14]

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ז - הכנסת אורחים של אברהם ושל איוב

״ויהיו עניים בני ביתך״. ולא בני ביתך ממש, אלא שיהיו עניים משיחין מה שאוכלים ושותים בתוך ביתך, כדרך שהיו עניים משיחין מה שאוכלין ושותין בתוך ביתו של איוב. וכשנפגשו זה בזה אמר אחד לחבירו: מאין אתה בא? - מתוך ביתו של איוב. ולאן אתה הולך? - לביתו של איוב.[15] וכשבא עליו ההוא פורענות גדול, אמר לפני

---

[8] מורשת אברהם עוברת לדורות הבאים ויוצרת קישור נאה של תחילת ספר בראשית עם תחילת ספר שמות. ולא עוד אלא שיש כאן קל וחומר ברור! אבל בין השיטים אנחנו נתקלים בבעיה מעניינת – היחס ל ״ערלים״. ראו הוויכוח בין אברהם למשה להלן.

[9] מדרש זה מעמת את משה עם צדיקים רבים: נח, אברהם, יצחק ויעקב. ומטרתו לדרוש בשבחו של משה, ערב מותו וסיכום פעלו ולאו דווקא לדון בגנותם או חסרונותיהם של האחרים. משה ממשיך את דרכם של נח והאבות ואף עולה עליהם ואין זה אלא לשבחם של הדורות שהם משביחים והולכים. לא רק אכילה ושתיה יש אצל משה כאן אלא גם לויה, שהרי משה שלא חטא בחטא המרגלים מלווה את עם ישראל בנדודיו במדבר, כפי שהוא מעיד על עצמו: ״רצתי לפניהם כסוס במדבר״ (איכה רבה פתיחתא כד, דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן) וסופו שהוא נקבר איתם במדבר על מנת לקיים בבוא העת: ״ויתא ראשי עם״ ולא נכנס איתם לארץ (ראו דברינו כי לא תעבור את הירדן הזה בפרשת ואתחנן). גם בדאגה לרווחתם של עוברי דרכים מעצים המדרש את משה בהשוואה לאברהם. אברהם נתן מלחמו לבני אדם ערלים ובמקום יישוב ואילו משה למהולים ובמדבר. ועל כך ניתן להעיר מספר הערות: אחת, אברהם זן את עוברי הדרכים שאין לו כל קשר איתם ומדעת עצמו ואילו משה זן את בני ישראל שיש לו אחריות עליהם כמנהיג שנשלח ע״י הקב״ה. שנית, עיקר מזונם של ישראל במדבר היה המן הפלאי שירד מהשמים וכאשר העם מבקש בשר משה זועק: ״מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל הָעָם הַזֶּה ... הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם?״ (במדבר פרשת בהעלותך פרק יא); אברהם זן את העוברים ושבים מביתו (שלושה לשונות בחרדל משלושה פרים, רש״י בראשית יח ז) . שלישית, משה זן ערלים כי כידוע בני ישראל לא מלו בשנות המדבר (יהושע פרק ה, יבות עב ע״א).

[10] מעשה המילה היה, לכאורה, קו פרשת מים של אברהם ביחסיו לסביבתו ולמצוות הכנסת אורחים שלו. ראו בראשית רבה סוף פרשה מב שבשעה שאברהם הצטווה על המילה ״הלך ונמלך בג׳ אוהביו. אמר לו ענר: כבר בן מאה שנה אתה ואתה הולך ומצער את עצמך? אמר לו אשכול: מה את הולך ומסיים את עצמך בין שונאיך? אמר לו ממרא: אלהיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון, והדבר הזה שאמר לך לימול אין אתה שומע לו?״. (ובזכות זו כתוב שאברהם יושב באהלי ממרא ולא באהלי ענר נאו אשכול). הטענה שהמדרש שם בפי אשכול: ״מה אתה הולך ומסיים עצמך״ מן הסתם משקפת את יחס הגויים לעם ישראל שנבדל מהם במעשה המילה (ומכנה אותם ערלים) בתקופתו של הדרשן. אבל אם נחזור לאברהם, האמנם ביקור הקב״ה ופמליה שלו יכולה להיחשב כמצוות הכנסת אורחים? האם לאחר קבלת מצוות המילה תוגבל המצווה רק לבני אדם מהולים ואברהם ישנה את מידת הכנסת האורחים שלו? מה תשובת אברהם למשה?

[11] מדיני.

[12] נַבָּטִי.

[13] מיוחסים, בני אבות טובים. מהמילה גֶּנוּם או גניוס.

[14] ראו גם דברי הגמרא בקידושין לב ע״ב: ״שמא תאמרו, כמלאכי השרת נדמו לו? לא נדמו לו אלא לערביים״. יחד עם דרישתו של אברהם שיברכו על המזון (ראו להלן) מתקבלת תמונה מורכבת. אוהל אברהם היה מפולש ופתוח לכל. אבל לאברהם הייתה עין בוחנת מי הם אורחים הגונים וטובים ומי לא ונהג בהם בהתאם. ומי הם היו בעיניו? ערביים. ראו בראשית רבה נ ב ורש״י בראשית י ד שאברהם ביקש מהם לרחוץ רגליהם משש לעבודה זרה באבק רגליהם. גם אחרי המילה, גם בימי חוליו וריפויו מהמילה, לא הפסיק אברהם לקבל כל אדם הגון באשר הוא. הכנסת האורחים של אברהם ״אב המון גויים״ אשר מאירה באורה המיוחד שלפני מתן תורה, כחלק משמירת המצוות המושכלות (״הניכרות״ בלשון רשב״ם). ראו דברינו קיימו האבות את התורה בפרשת תולדות. ועל דרך הפלפול אפשר לומר שהתהפך הגלגל שחישך דברים רבה לעיל. שלושת המלאכים/אורחים שנדמו לאברהם: מדיני, נבטי, ערבי, הם מצאצאי אברהם מקטורה (ראו דברינו בני קטורה) שמן הסתם היו מהולים, או מצאצאי ישמעאל שהחזיק במסורת המילה מאברהם. ואדרבא, אצל משה היו צאצאי אברהם, יצחק ויעקב שחלקם (כל הנולדים במדבר) ערלים היו.

[15] ראו בבא מציעא כג ע״ב בסוף העמוד שבשלושה דברים התירו (נהגו) חכמים לשנות ולא לומר את האמת. ואחד מהם הוא ״אושפיזא״ – אירוח. ראו רש״י שם: ״באושפיזא - שאלוהו על אושפיזו אם קבלו בסבר פנים יפות, ואמר לאו - מדה טובה היא, כדי שלא יקפצו

הקב"ה: ריבונו של עולם, לא הייתי מאכיל רעבים ומשקה צמאים ... ולא הייתי מלביש ערומים ... אעפ"כ א"ל הקב"ה לאיוב: איוב, עדיין לא הגעת לחצי שיעור של אברהם. אתה יושב ושוהה בתוך ביתך ואורחין נכנסים אצלך. את שדרכו לאכול פת חטים האכלתו פת חטים, את שדרכו לאכול בשר האכלתו בשר, את שדרכו לשתות יין השקיתו יין. אבל אברהם לא עשה כן, אלא יוצא ומהדר[16] בעולם, וכשימצא אורחין מכניסן בתוך ביתו. את שאין דרכו לאכול פת חטין האכילהו פת חטין, את שאין דרכו לאכול בשר האכילהו בשר, ואת שאין דרכו לשתות יין השקהו יין.[17] ולא עוד, אלא עמד ובנה פלטרין גדולים על הדרכים והניח [שם] מאכל ומשקה וכל הבא ונכנס אכל ושתה וברך לשמים. לפיכך נעשית לו נחת רוח. וכל שהפה שואל מצוי בתוך ביתו של אברהם, שנאמר "ויטע אשל בבאר שבע" (בראשית כא לג).[18]

ברכת המזון – "התשלום" לסעודה

מדרש תנחומא פרשת לך לך סימן יב: "וזורע צדקה שכר אמת" - זה אברהם שזרע צדקה והיה מאכיל עוברים ושבים, שנאמר: "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם". לאחר שהיה מאכילן ומשקן היו מברכין אותו. ואמר להם: לי אתם מברכין? ברכו לבעל הבית שנותן לכל הבריות אוכל ומשקה ונותן בהם רוח. והיו אומרים לו: היכן הוא? אמר להם: שליט בשמים ובארץ, ממית ומחיה, מוחץ ורופא, צר את העובר במעי אמו ומוציאו לאויר עולם, מגדל צמחים ואילנות מוריד שאול ויעל. כיון שהיו שומעין כך היו שואלין: כיצד נברך אותו ומחזיקין לו לטובה? היה אומר להם: אמרו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ברוך נותן לחם ומזון לכל בשר. והיה מלמדם ברכות וצדקות.[19]

בראשית רבה מג ז: "ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ" (בראשית יד יט) ... א"ר יצחק: היה מקבל את העוברים ואת השבים. ומשהיו אוכלים ושותים, היה אומר להם: ברכו! והן אומרים לו: מה נאמר? והוא אומר להם: אמרו: "ברוך אל עולם שאכלנו משלו".[20] א"ל הקב"ה: אני לא היה שמי ניכר לבריותי והַכַּרְתָּ אותי בבריותי. מעלה אני עליך כאילו אתה שותף עמי בברייתו של עולם. זהו שכתוב: "ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ".[21]

בו בני אדם שאינן מהוגנין לבא תמיד עליו, ויכלו את ממונו". וכך גם בגמרא ערכין טז ע"א: "מאי דכתיב: מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו? כגון דמיקלע לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר, למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר: רחמנא ניברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי, ושמעין אינשי ואזלין ואנסין ליה". רעיון דומה (משלים) הוא שמי שמתקבל יפה, אל ימהר לחזור שוב ושוב. וזה פסוק מפורש במשלי כה יז: "הַקֹּר רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָּ". ראו פירוש רש"י על הפסוק שם.

[16] מחזר

[17] ומה אגב עושים עם אורח ש"מתנחל" בביתך ולא זז או שבא כל יום? ראו תנחומא פרשת פינחס סימן יז: "ביום השמיני עצרת תהיה לכם. מה ראה להיות פוחת בכל יום? אלא למדך תורה דרך ארץ מן הקרבנות. שאם ילך אדם לאכסניא וקבלו, ביום ראשון מקבלו יפה ומאכילו עופות. בשני מאכילו דגים, בשלישי גבינה, ברביעי מאכילו ירק, כך פוחת והולך עד שמאכילו קטניות". ובמקבילה במדרש במדבר רבה פרשה כא הסדר הוא: עופות, בשר, דגים, ירק וקטנית – הכל בדברינו לימדה תורה דרך ארץ בפרשת חוקת. גם לאורח יש חובות ודרך ארץ כיצד להתנהג ויש גם גבול למצוות הכנסת אורחים. עוד על כך במים האחרונים.

[18] אברהם מחזר אחר האורחים בעוד שאיוב יושב בביתו ומי שבא – בא. הלוויה (הליווי) של אש"ל אברהם היא כפולה, גם בתחילת האירוח וגם בסופו. אברהם משדרג את מאכל האורחים, בעוד שאיוב מתאים את טיב האוכל לפי 'טיב' האורח ומעלתו. עוד על ההשוואה בין איוב לאברהם, ראו בדף חלילה לך מעשות כדבר הזה. ראו גם דברינו מה לאיוב בפרשת השבוע? בפרשה זו.

[19] כאן הנוסח מאד "רך" ונעים. האורחים יוזמים את הברכה ואברהם רק מכוון אותם למי לברך, לא לבעל הבית הנראה לעין, אלא לבעל הבית האמיתי – לבעל הבירה, שהרי זו כל מהות שליחותו של אברהם בעולם, להכריז על בעל הבירה כמתואר בבראשית רבה לט א-ב: "משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת. אמר: תאמר שהבירה זו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו: אני הוא בעל הבירה. כך, לפי שהיה אבינו אברהם אומר: תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר לו: אני הוא בעל העולם". כעת שאברהם בארץ, בעל הבירה הוא מי שמברכים לו "שאכלנו משלו". ועדיין הנטייה הטבעית של אורחי אברהם לברך את בעל הבית, קיימת ועומדת בברכת המזון שלנו: "הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה וכו' ".

[20] זה אולי הנוסח הכי קדום והכי קצר של ברכת המזון. ראו דברינו ברכת המזון בפרשת מסעי.

[21] יוזם הברכה כאן הוא אברהם. ברכת המזון היא המשך ההכרזה שמלכי צדק התחיל ואברהם בתשובתו המשיך והוסיף לה את שם הוויה: "ה' אל עליון קונה שמים וארץ" (בראשית יד כב). ראו דברינו מי אתה מלכי צדק בפרשת לך לך. אברהם מקבל יפה את העוברים ושבים אבל גם מאיץ בהם לברך! אין ארוחות חינם. וכל זה בברכה אחרונה, לא מצאנו אצל האבות (גם במדרשים) ברכה ראשונה. אולי זה באמת חידוש של משה בברכת האזינו: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוהינו" שממנו לומדים את ברכת התורה לפני הקריאה ומשם לברכה שלפני המזון (ירושלמי ברכות פרק ז הלכה א). ראו שוב דברינו ברכת המזון בפרשת מסעי וכן כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוהינו בפרשת האזינו. אבל קיים הכלל שאסור לאדם ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה (ברכות לה א) וזה היגיון פשוט שמן הסתם גם האבות ידעו אותו! פתרון אפשרי הוא הקרבה והדמיון בין הפסוק: "קונה שמים וארץ" והפסוק "לה' הארץ ומלואה" שהוא הבסיס לברכה שלפני המזון (ברכות שם). ראו גמרא ראש השנה לא ע"א: "תניא, רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא: בראשון מה היו אומרים - לה' הארץ ומלואה, על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו". אז אפשר ש"קונה שמים וארץ" הוא המקור גם לברכה שלפני המזון וגם לברכת המזון, עד שבא הפסוק המפורש בספר דברים: "ואכלת ושבעת וברכת על הארץ הטובה וכו' ". שוב יגענו ומצאנו את שורשי התורה בהנהגת האבות.

בראשית רבה מט ד: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ... ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" - ... ר' עזריה בשם ר' יהודה: בתחילה צדקה ולבסוף משפט. הא כיצד? אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים. משהיו אוכלים ושותים, אמר להם: ברכו. אמרו לו: מה נאמר? אמר להם: אמרו: ברוך אל עולם שאכלנו משלו. אם מקבל עליו לברך, היה אוכל ושותה והולך לו. ואם לא היה מקבל עליו לברך, היה אומר לו: תן מה שעליך! והיה אומר לו: מה יש לך עלי? היה אומר לו: קִסְטְ אחד של יין בעשרה פולרים ועיגול אחד של פת בעשרה פולרים. מי נתן לך יין במדבר? מי נתן לך בשר במדבר? מי נתן לך פת במדבר? משהיה רואה דוֹחֵק זה שהוא דוחקו, היה אומר: "ברוך אל עולם שאכלנו משלו". זהו שכתוב בתחילה צדקה ובסוף משפט.[22]

רשב"ם בראשית יח א - אברהם מול לוט, יש אש"ל ויש אש"ל

כחום היום - מה צורך לכתוב כחום היום? אלא להודיעך כי בלוט כתוב: "ויבאו שני המלאכים סדומה בערב", ולכך אמר להם לוט: "סורו נא אל בית עבדכם ולינו ... והשכמתם והלכתם לדרככם" (בראשית יט ב). אבל אברהם, לפי שבאו אליו כחום היום בבוקר שאין דרך אורחים ללון אלא לאכול ולעבור, לפיכך לא אמר להם אברהם ללון אלא: "וסעדו לבכם ואחר תעבורו".[23]

בראשית רבה נב ג פרשת וירא - אחרי הפיכת סדום

"ויסע משם אברהם ארצה הנגב" (בראשית כ א).[24] "חכם לב יקח מצות" (משלי י ח). "חכם לב" - זה אברהם, "יקח מצות" - לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר קִלוּרִין[25] שלו כלום, אמר: מה אני מפסיק צדקה מביתי? הלך ונטה לו אהל בגרר.[26]

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: בהמשך להערה 15 בה הזכרנו גם את חובותיו של האורח עד כדי אי אמירת האמת כיצד התקבל, ראו עוד בגמרא ברכות נח ע"א שהבאנו בסוף הערה 10 על האורח הטוב והאורח הרע: "אורח טוב מהו אומר - כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי, כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח - לא טרח אלא בשבילי. אבל אורח רע מהו אומר - מה טורח טרח בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי, כל טורח שטרח בעל הבית זה - לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו". אלה דברי בן זומא שכשהיה צופה בקהל הרב שהתכנס

---

[22] כאן הנוסח לא "רק". מי שלא רוצה לברך – שישלם. כפיה דתית, או גישה חינוכית אחרת? חזרנו אל ה"צדקה ומשפט" שבגמרא כתובות ("בריתו של אברהם" לעיל). אברהם איננו רק איש "צדקה", אלא גם איש "משפט". למה בדיוק מכוון מדרש זה?

[23] ראו פירוש רש"י בראשית פרק יט פסוק א: "מבית אברהם למד (לוט) לחזור על האורחים". בא הנכד (רשב"ם) ומרחיב שיש הכנסת אורחים ויש הכנסת אורחים, יש אש"ל שכולל לוויה ויש אש"ל שכולל לינה. למרות שרשב"ם 'משיח לפי פשוטו של מקרא' ולא נראה שהוא מכוון מעבר לביאור פשט הפסוקים, הרושם הוא שסבא רש"י ושמואל הנכד מנסים להתמודד עם הבעיה שלכאורה הכנסת האורחים של לוט היתה גדולה יותר מזו של אברהם. הוא פתח להם את ביתו לרווחה. ולא עוד אלא שסיכן את עצמו ובני ביתו בעיר של רשעים, בהשוואה לאברהם שאירח במדבר הפתוח. אולי בזכות זה הצליח לוט להציל לפחות עיר אחת מערי סדום, צוער, מה שלא עלה בידי אברהם. ראו גם מדרש בראשית רבה נ ד על רחיצת הרגליים של המלאכים שאצל אברהם קדמה לכל דבר ואילו אצל לוט הייתה רק אחרי שנכנסו לביתו. דעה אחת שם היא בשבח אברהם ובגנות לוט: "אברהם מקדים רחיצה ללינה ולוט מקדים לינה לרחיצה ... אברהם מקפיד על טינופת עבודה זרה ולוט אינו מקפיד". אבל דעה שנייה שם שלוט עשה כהוגן על מנת שאנשי סדום לא ידעו שהכניס אורחים: "אף זה עשה כשורה כדי שיצאו ויראו אבק רגליהם שלא יאמרו איכן לנו". השוו רש"י בפירושו לבראשית יח ד מול פירושו לבראשית יט ב.

[24] לאברהם יש סיבות טובות מדוע להתרחק מגב ההר המשקיף על סדום לאחר הפיכתה. ראו בסימן הסמוך שם: "ויסע משם אברהם, פנה מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו". אבל המדרש להלן סבור אחרת. ראו רש"י על הפסוק שמביא את שתי השיטות.

[25] אוצרות / מחסני המזון. ראו דברי אנטונינוס לרבי, בראשית רבה יא ד: "וכי יש קילורין של מלך חסר כלום?".

[26] אברהם "רודף" אחר מצוות הכנסת אורחים ונוטה את אוהלו, קובע את מקום מגוריו, בהתאם לסיכוי שיימצאו שם אורחים ויוכל לקיים את המצווה. אברהם בונה פונדק מיוחד במדבר לשם כך. ראו דברינו כי יקרא קן ציפור לפניך בפרשת כי תצא, שיש מצוות שצריך לרדוף אחריהן, כמצוות צדקה והשלום למשל, ויש מצוות שהאדם לא מצווה לרדוף אחריהם ולחפש מצוות כגון קן ציפור, עזוב תעזוב עמו ועוד. הכנסת אורחים שייכת למצוות שיש לרדוף אחריהם ולהמציא עצמך לעניים: אוהל מפולש, פונדק, לצאת לקראתם, לוויתם ועוד. ראו המקרה המיוחד של מצווה שבאה בשכחה ובהיסח הדעת, כמו שכחת אומר בשדה. ראו תוספתא מסכת פאה ג ח: "מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בתוך שדהו ואמר לבנו: צא והקריב עלי פר לעולה ופר לשלמים. אמר לו: אבא, מה ראית לשמוח במצוה זו מכל מצות האמורות בתורה? אמר לו: כל מצות שבתורה נתן לנו המקום לדעתנו. זו שלא לדעתנו. שאילו עשינוה ברצון לפני המקום, לא באת מצוה זו לידינו". בדברינו מעשה בחסיד אחד בדפים המיוחדים.

במעלה הר הבית היה מברך: ״ברוך חכם הרזים״ ומוסיף: ״וברוך שברא כל אלו לשמשני. מעלה״. ראו דברינו בשבילי נברא העולם בדפים המיוחדים.